

Література:

1. Бебель А. Женщина и социализм. М. Гос. изд. полит. лит. 1959. 592 с.
2. Дружинин Н.М. Охрана женского и детского труда в фабричной промышленности России. Дипломное сочинение. 1912. 158 с.
3. Егорова А.М. Индустриализации в странах Западной Европы и США на рубеже XIX-XX вв. как фактор включения женщин в трудовую деятельность. *Universum: общественные науки* : электрон. научн. журн. 2016. № 10 (28). URL: <https://7universum.com/ru/social/archive/item/3763> (дата обращения: 08.12.2020).
4. Кузьмина Я.И. Развитие империализма в Германии в конце XIX – начале XX ст. Полянский Ф.Я., Мамин В.А. Экономическая история капиталистических стран. М. Из-во Московского университета. 1986. С. 182–191.
5. Левинсон-Лессинг Ф. О главнейших факторах женского движения. К свету. Научно-литературный сборник. С.-Петербург. Комитет общества доставления средств С.-Петербургским Высшим Женским курсам. 1904. С. 390–427.
6. Трагер Дж. Великие женщины. Хроника. События. Факты. М. Понарама. 1999. 528 с.
7. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. Обзор шести столетий от Чосера до королевы Виктории. М. Из-во иностранной литературы. 1959. 608 с.

Любов Шара,

*доцентка кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,
кандидатка історичних наук*

УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1920-х РОКІВ

Поразка Української національно-визвольної революції 1917-1921 рр. зумовила ствердження на теренах нашої держави більшовицької влади, а потому й повну втрату незалежності у форматі Радянського Союзу. Як наслідок – практично усі сфери політичного, економічного та культурно-духовного життя охопили соціалістичні перетворення, активними діячками яких стали й жінки. Вони користувалися широкими політичними правами, були затребуваними навіть у тих царинах, до яких упродовж сторічч, від ліквідації козацького устрою, не допускалися, покійрно виконуючи роль домогосподарок.

Проблематика трансформування становища жінок за радянської системи, їхнє долучення до загальнодержавних процесів висвітлювалася на сторінках ґрунтовних досліджень, приналежних М. Богачевській-Хомяк [2], О. Розовик [5], О. Цуницькій [6] та іншим фахівцям. Мета ж нашої розвідки у тому, аби виокремити ключові напрями участі українського жіноцтва у соціалістичних перетвореннях 1920-х років.

Відразу зауважимо, що вождь «країни Рад» надавав важливого значення втягненню жінок в орбіту своєї політики. «Розпочата... владою справа соціалістичного будівництва, – твердив В. Ленін, – може успішно рухатися вперед тільки тоді, коли в цьому процесі візьмуть участь мільйони і мільйони жінок» [5, с. 39, 40]. Відтак, справедливо зазначила М. Богачевська-Хомяк, жінка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками [2, с. 335].

Стартувала масована агітація жінок, задля чого спочатку задіяли російськомовну періодику, але вона виявилася малоефективною, тому видрукували місцеві часописи – «Комунарка України» (з 1921 р.) і «Селянка України» (з 1924 р.). На їхніх шпальтах поміж різноманітної тематики, на кшталт про права працюючих жінок, надання їм допомоги професійними та партійними організаціями, полегшення побуту жінок завдяки появі дошкільних і медичних закладів, громадських їдальнь тощо, настійно акцентувалося на участі жіноцтва у політичній, громадській та виробничій діяльності [2, с. 343, 344].

Ідея активного залучення жінок до соціалістичних перетворень набула й правового підтвердження у засадах нормативних актів. Для прикладу наведемо лише кілька з них, виданих 1921 р.: лютнева постанова Президії ВУЦВК про посилення ролі комнезамів у вирішенні соціально-економічних і культурних питань у селі (наголошувалося на підвищенні ролі жінок-селянок у цих процесах), червнева постанова ВУЦВК «Про вибори до сільських рад» (рекомендувалося ширше задіяти сільських жінок до виборів у ради, головування їх у радах і профільних комісіях), листопадова ухвала РНК УСРР про роботу жінок в органах правопорядку республіки (йшлося про набір до Головного Управління міліції УСРР жінок і дівчат за поданнями трудових колективів) [5, с. 40, 41].

Дійсно, поле для діяльності жіноцтва під час соціалістичних перетворень виявилось дуже широким, але ми звернемо увагу на базові складові. По-перше, жінки стали очільницями та членкинями різноманітних структур виконавчої влади у містах і селах, залучалися у виборчий процес, працюючи у сільських, міських, районних та окружних комісіях. Підтвердженням цього слугують статистичні показники: 1923 р. у сільські ради УСРР делегували 6 % жінок від загалу депутатів, 1927 р. – 9,5 %, 1929 р. – 12 %; у міських радах упродовж того ж періоду працювали від 5 до 12 % жінок; у РНК – 0,6-7,4 % [5, с. 348].

По-друге, уміння жінок використовувалися під час індустріалізації країни. На початку 1920-х років у промисловому сегменті налічувалося 400 тис. жінок, з яких 18,8 тис. – у текстильній галузі, 17,7 тис. – металургійній, 13,2 тис. – хімічній, 3,7 тис. – шкіряній [5, с. 146]. Чимало жінок трудилися у надзвичайно важкому виробництві – гірничодобувному – на основних роботах (видобуток вугілля), допоміжних та «на поверхні» (завантаження вугілля, обслуговуванні підйомних, водовідливних механізмів). При цьому властивим було зростання питомої ваги жінок-гірників. Зокрема, 1921 р. на Донбасі цей показник сягав 8,5 %, 1923-1924 рр. – 12,9 %, протягом наступних років, аж до початку 1930-х, – коливався від 10,8 до 11,5 % [1, с. 125].

Жіноцтво було помітним і в цукровій промисловості – 22 % або 12 % від усього загалу робітниць УСРР [4, с. 92].

Наприкінці 1920-х років жінки мусили долучитися до процесів колективізації та розкуркулення. 1929 р. на червневому Всеукраїнському з'їзді колгоспниць наполегливо мотивували останніх руйнувати індивідуальні господарства й створювати колективні [6, с. 105].

По-третє, очевидна заповзятість жінок проглядалася у культурно-духовній царині, передусім, на освітянському поприщі, під час кампанії з ліквідації неписьменності. Так, упродовж 1929 – першої половини 1930 р. у лікнепи (школи з ліквідації неписьменності – **Автор**) відрядили 18522 учительки, 9259 комсомолок, 72600 жінок із середньою освітою та 10331 випускниць спеціальних курсів ліквідаторів неписьменності. Загальне число жінок-учительок становило 120 тис. або 46,6 % від усіх учителів-ліквідаторів неписьменності [5, с. 174]. Таке домінування жінок, вважає Л. Козловська, пояснювалося тим, що освіта корелювалася у державній комуністичній ідеології з політикою, пропагандою та агітацією. При цьому, спостерігалася значне переваження педагогів позашкільною, освітянською та громадсько-політичною роботою, в результаті чого робочий день учительок був ненормованим, по 12-14 годин розумової праці. На власну родину зоставалося лише 2-3 години на добу [3, с. 91].

Варто відзначити, що поширення грамотності поміж жінок відбувалося повільно, місцева влада вдавалася до різних стимулів. Приміром, сільрада с. Землянці Тулиголівського району Новгород-Сіверської округи на Чернігівщині вирішила не видавати дівчатам «виписів» (дозволів) на шлюб, поки вони не ліквідують свою неграмотність. 1924 р. та ж сільрада урочисто відзначила завершення навчального курсу 25-ма жінками і 2-ма чоловіками, вручивши подарунки кожній випускниці. Ймовірно, це стало заохочувальним стимулом, бо вже наступного року до лікнепу прийшли 55 жінок і 3-є чоловіків віком від 18 до 40 років.

Водночас, мало місце й перешкоджання освіті жіноцтва через стереотипне мислення тогочасного соціуму, особливо сільського [5, с. 175]. Чолові-

ки відкрито заважали жінкам учитися, вдавалися до хуліганства (глузували, розповсюджували анонімні листи з погрозами, робили сороміцькі написи на садибах учениць та учительок, били їх). Щоправда, держава реагувала на такі правочини: ув'язнювала до 10 років [5, с. 176].

Українське жіноцтво долучилося також до розвитку художньої самодіяльності й театрального мистецтва. Завдяки їм поставали і функціонували драматичні та художні колективи, розвивалися професійні театри, художнє і документальне кіно, працювали будинки культури у містах і селах [5, с. 351]. Але, як твердить М. Богачевська-Хомяк, індивідуальні досягнення українок у цій царині були незначні. Протягом 1919-1939 рр. серед них не з'явилося жодної відомої письменниці; замало було українок, котрі заявили б про себе в будь-якій галузі науки; жодна з українських актрис і співачок не здобула світової слави а уцілілі артистки (йдеться про часи політичних репресій – **Автор**) не піднялися вище фольклорного мистецтва [2, с. 363].

І, по-четверте, жінок спонукали до громадської роботи, профспілкової, діяльності у жінвідділах і різноманітних товариствах. Скажімо, станом на 1923 р. у 15 галузевих профспілках перебували 220 тис. жінок, 1929 р. – 485 тис. або 20 % від загальної чисельності усього складу профспілок; у жінвідділах – 100 тис., товаристві «Друзі дітей» серед постійних членів – 250 тис. жінок (60 % від загалу) та співпрацювали з цією організацією 5 млн. «Червоному Хресті» – 120 тис. (23,3 %), МОДР – 179 тис. (19,7 %), ТСО-Авіахіму – 5 тис. (4,3 %), ОЗЕТу – 45 тис. (15 %), «Безвірника» – 5133 жінок (за даними 10 округ УСРР) [5, с. 348].

Незважаючи на таку ініціативність у різних сферах, справжню чи перебільшену, враховуючи практику приписок, неодмінний атрибут радянських звітів, жінки отримували значно меншу оплату за виконану роботу, ніж чоловіки. 1924-1925 рр. середньомісячний заробіток чоловіків становив 75-85 крб., а жінок – 45-55 крб., 1926-1928 рр. відповідно – 85-100 крб., жінок – 65-75 крб., 1929-1930 рр. чоловіки заробляли по 110-125 крб., жінки – 90-100 крб. [5, с. 151].

Таким чином, з огляду на марксистсько-ленінську ідеологію та її візію ролі жінок у побудові радянського соціуму, жительки УСРР долучалися до усіх соціалістичних перетворень, здійснюваних більшовицькою владою у містах і селах у 1920-х роках. Вони були задіяні до роботи у виконавчих структурах державного механізму, виборчих процесах, брали участь в індустріалізації країни, колективізації та розкуркуленні, кампанії з ліквідації неписьменності, розвитку освітянської мережі, театрального мистецтва і кіно, художньої самодіяльності, працювали на громадському поприщі. Утім, поєднуючи традиційні обов'язки матері й домогосподарки з суспільною та виробничою діяльністю, жінки заробляли менше, порівняно з чоловіками, що, вочевидь, є одним із прикладів існуючої дискримінації.

Джерела та література:

1. Барвенко В. Г., Барвенко Є. І. Женщины в Донбассе (20-е годы). *Жіночий рух в Україні: історія і сучасність*. Міжнародна науково-методична конференція. Одеса, жовтень 1994 р. Тези доповідей. Київ: ІСДО, 1994. С. 124-126.
2. Богачевська-Хомяк М. Д. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939. Київ: «Либідь», 1995. 424 с.
3. Козловська Л. В. Жінки-вчительки України 20-х років: соціальний аспект. *Жіночий рух в Україні: історія і сучасність*. Міжнародна науково-методична конференція. Одеса, жовтень 1994 р. Тези доповідей. Київ: ІСДО, 1994. С. 90-92.
4. Петренко С. М. Із історії жіночого руху на підприємствах цукрової промисловості України (1921-1925 рр.). *Жіночий рух в Україні: історія і сучасність*. Міжнародна науково-методична конференція. Одеса, жовтень 1994 р. Тези доповідей. Київ: ІСДО, 1994. С. 92-94.
5. Розовик О. Д. Жінки в громадсько-політичному та соціально-культурному житті УРСР (1920-ті роки). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 454 с.
6. Цуницька О. В. Жіночий рух в Україні. Погляд із регіону. Одеса: «Астропринт», 2001. 246 с.

Катерина Ромашко,

*пошукачка Навчально-наукового інституту
історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М.Лазаревського
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка*

РОДИННЕ І ПОБУТОВЕ ЖИТТЯ ЖІНОК В УСРР В 1920-Х РР. В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЮРИДИЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У 1920-х рр. прерогативою керівництва УСРР було вирішення ряду соціально-економічних та духовно-культурних завдань становлення «нового суспільства», та залучення до нього жінок. Цей процес здійснювався шляхом послідовних дій радянської влади, спрямованих, в першу чергу, на правове закріплення нового становища жінки в суспільстві.

В період існування України як складової Російської імперії жінки були обмежені у своїх соціально-економічних, культурних та політичних правах. Боротьба за зміни їхнього суспільного становища пожвавилась у 60-х рр. XIX ст. – за доби реформ. Першими гаслами була вимога права на освіту та отримання роботи.

На кінець XIX – початок XX ст. залишалися обмеження в праві жінки на особисту свободу, можливість навчатись та мати рівні права з чоловіком в сім'ї та суспільстві. Питання правового статусу жінки було підняте українськими урядами у 1917 – 1919 рр., які надали жіноцтву широкі громадсько-політичні права [14, с. 106-110].